

MARIA A. JAROCHOWSKA

PROCES URBANIZACJI W WOJEWÓDZTWIE ZIELONOGÓRSKIM

Próba analizy na podstawie różnic w przyroście rzeczywistym
ludności miejskiej

Międzynarodowe konferencje w sprawie urbanizacji organizowane przez UNESCO w latach 1954—1959 stoją na stanowisku, że w dobie obecnej istnieje w społeczeństwach jednokierunkowa ewolucja ku nowoczesnej formie bytu, jaką jest środowisko miejskie. W Polsce, podobnie jak na całym świecie, odbywa się od 1945 r. przyspieszony proces urbanizacji kraju. Wyraża się on zarówno w zwiększaniu się liczby miast i miejscowości uznanych jako miejskie (z 703 w 1945 r. na 740 w 1958 r.), jak i w proporcjonalnym zwiększaniu się liczby ludności miejskiej. W porównaniu z rokiem 1946 ludność miejska w Polsce podniosła się z 31,8% do 45,5% całej ludności kraju (1946 r. — 7,5 mln. ludności miejskiej, 1957 r. — 13 mln ludności miejskiej).

Przebieg procesów urbanizacyjnych, a szczególnie procesów rozwoju ludności (miejskiej może być rozpatrywany wielostronnie. Sposób i forma ujęcia zależne są w każdym przypadku od wytkniętego celu i dobranej metody badania. W niniejszym opracowaniu ograniczymy się wyłącznie do zbadania różnic przyrostów rzeczywistych ludności w miastach województwa zielonogórskiego. Do specyfiki tego województwa należy fakt, że rozwój miast odbywa się w pewnym oddaleniu od wpływów wielkich ośrodków przemysłowo-miejskich w Polsce, a równocześnie występuje tu względna świeżość procesów urbanizacyjnych.

Na wstępie trzeba uwzględnić cechy szczególne, jakimi od roku 1945 charakteryzował się proces urbanizacji polskiej na Ziemiach Zachodnich. Jedną z tych cech była konieczność odbudowy prawie od podstaw resztek zabudowań i urzędzeń miejskich oraz przemysłowych, przeciętnie w 70% zniszczonych działaniami wojennymi. Na-

leży bowiem pamiętać, że w roku 1945 na Ziemiach Zachodnich miasta we właściwym tego słowa znaczeniu nie istniały. Nazwy znajdujące się na mapie odpowiadały w rzeczywistości minom budynków i urzędzeń komunalnych. Stan zniszczenia wykazywał 147 800 nieruchomości zniszczonych lub uszkodzonych powyżej 10%, a kubatura tych ruin wynosiła 305 085 100 m³. Jako liczby porównawcze warto przytoczyć, że zniszczenie Warszawy wynosiło 92 mln m³, a zniszczenie Wrocławia 90 mln m³¹. Nieliczne miasta nie zniszczone zostały natomiast w następstwie zmiany granic poważnie wyludnione.

Odbudowa musiała przebiegać w dwu kierunkach: pierwszy adaptował pozostałości miast do (gospodarki polskiej i do ośrodków dyspozycyjnych usytuowanych odmiennie od poprzednio istniejących; drugi wymagał zgodności pod względem obszaru zajmowanego przez miasta, uzbrojenia ich i rozwoju sieci komunikacyjnej oraz zaludnienia — z planarni gospodarczymi Polski.

Drugą nie mniej ważną cechą urbanizacji polskiej Ziemi Zachodnich była potrzeba szybkiego zaludnienia miast bez względu na poniesione w czasie wojny i okupacji niemieckiej straty w potencjale polskiej ludności miejskiej. Według Rocznika Statystycznego 1949 ludność miejska mieszkająca na obecnym obszarze Polski wynosiła 11 mln w 1931 r., a w 1946 r. tylko 7,5 mln. Konsekwencją konieczności zaludnienia Ziemi Zachodnich było wprowadzenie do ich miast ludności w znacznej mierze obcej terytorialnie. Repatrianci, reemigranci i przybysze ze wszystkich okolic Polski stanowili w 1948 r. około 80% mieszkańców Ziemi Zachodnich². Ludność ta była niejednorodna w strukturze i tradycjach kulturalnych, a mniej więcej w 40% obciążona elementarną silnym ruralizmem.

Te bardzo pobieżnie naszkicowane przyczyny wywołały niezwykle głębokie przeobrażenia całej struktury społecznej ludności polskiej. Wpływowi ich uległa w pierwszym rządzie urbanizacja Ziemi Zachodnich, rozwijając się w minionym piętnastolecu w szczególnych warunkach demograficznych i gospodarczych. Jednym z zewnętrznych wyrazów tych wpływów są charakterystyczne silne wahania rozwoju zaludnienia miast.

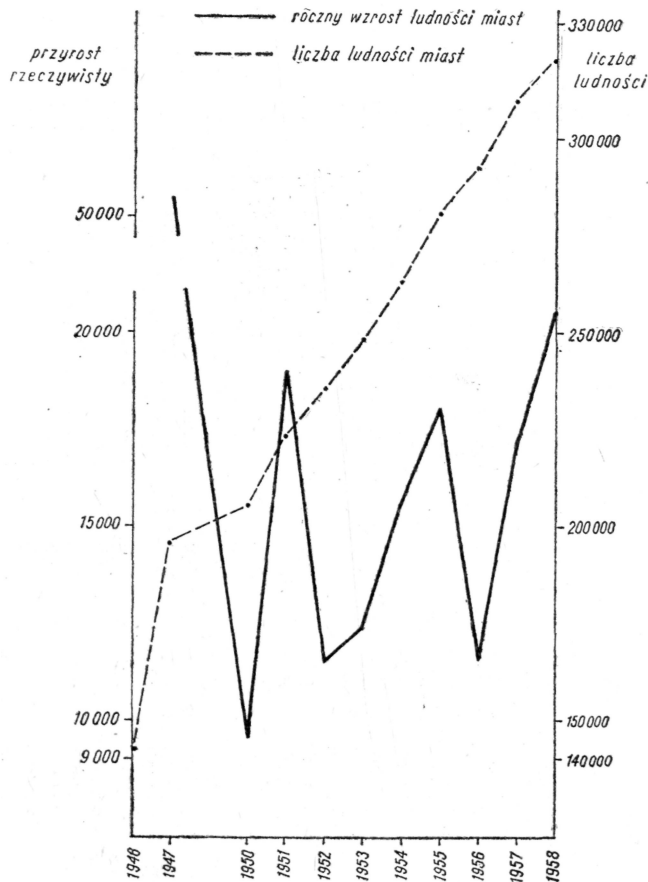
W odniesieniu do badanego województwa zielonogórskiego wahania te wystąpiły masowo. W rozwoju chronologicznym pozwalają

¹ Rocznik Gospodarczo-Polityczny 1948, Warszawa 1948.

² Por. J. Ziółkowski, *Przeobrażenia demograficzne i społeczne na Ziemiach Zachodnich*. „Kultura i Społeczeństwo” 1959, nr 1, s. 33.

one nawet ustalić pewien rytm., który można by określić mianem faz urbanizacji.

**Fazy urbanizacyjne w zaludnieniu miast
woj. zielonogórskiego**

Rys. 1

Do badań wybrano 27 miast województwa zielonogórskiego, uwzględniając przy tym rzędy wszystkich wielkości znajdujących się w województwie³, od największych miast o liczbie mieszkańców

³ Dane liczbowe dla miast województwa zielonogórskiego zaczerpnięto z Rocznika Gospodarczo-Statystycznego Woj. Zielonogórskiego 1959, Zielona Góra 1059.

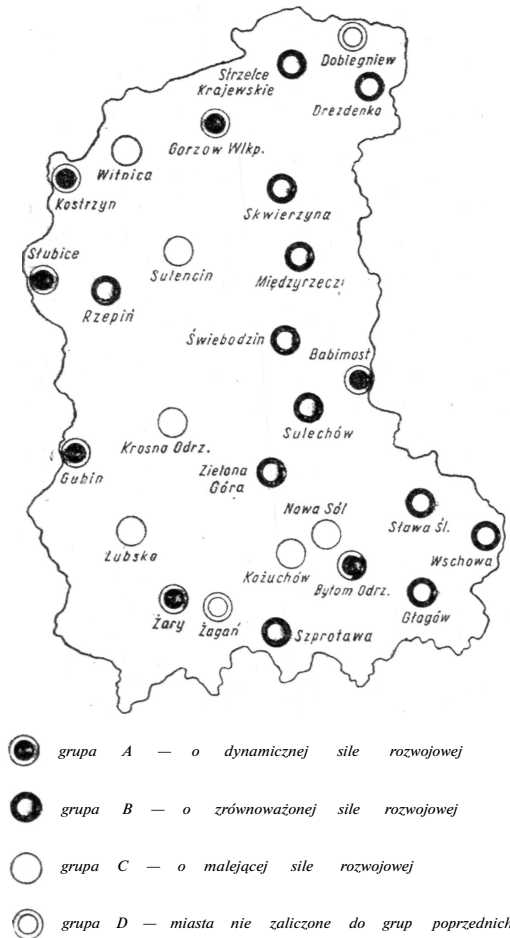
Tabela 1

Roczne przyrosty ludności miast województwa zielonogórskiego

Grupa	Miasta	1947	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
A	Gorzów Wlkp.	15 204	-2 056	2 849	2 274	2 395	1 767	2 461	741	2 122	3 357
	Babimost	236	200	19	73	79	141	-29	75	45	208
	Bytom Odrzański	119	188	35	21	159	95	102	81	128	204
	Zary	9 091	1 096	1 567	-1 127	272	1 243	1 458	896	877	1 694
	Gubin	2 460	-1 218	-278	919	280	746	520	703	1 837	1 755
	Ślubice	2 111	-602	278	345	4	31	534	429	924	1 594
	Kostrzyn	166	558	26	271	817	273	183	352	393	1 183
B	Strzelce Kraj.	1 448	-329	172	197	202	153	257	156	36	248
	Drezdenko	1 092	729	417	168	235	225	140	189	230	235
	Skwierzyzna	1 478	-552	1 629	-	87	342	416	140	38	238
	Międzyrzecz	1 115	1 680	12	449	414	565	454	472	241	333
	Rzepin	1 257	-26	170	-81	182	190	271	177	247	283
	Świebodzin	856	1 083	680	1 105	547	654	211	42	392	649
	Sulechów	916	919	505	325	420	277	98	171	212	432
	Zielona Góra	15 262	134	3 557	949	519	1 343	4 501	1 327	1 675	3 566
	Ślawa Śląska	360	-360	93	-64	98	159	42	200	42	125
	Wschowa	925	598	556	129	256	402	215	238	477	397
	Głogów	319	1 731	460	930	415	492	220	286	588	529
	Szprotawa	2 828	631	230	437	310	454	463	417	305	482
	C	Witnica	601	226	139	310	309	234	388	196	175
Śnięcin		1 734	-509	752	-38	201	336	-262	413	335	249
Krosno-Odrzań.		1 156	-6	802	360	312	356	184	458	230	147
Lubsko		3 602	29	153	714	538	772	456	657	554	434
Kożuchów		1 715	-88	460	306	431	342	783	494	362	14
Nowa Sól		8 507	2 224	1 667	1 084	1 125	1 106	580	998	818	353
D	Zagań	3 631	1 890	1 408	1 164	981	1 573	735	295	214	904
	Dobiegiew	278	273	87	269	71	195	119	135	12	161

Źródło: Rocznik Gospodarczo-Statystyczny Woj. Zielonogórskiego 1959, Zielona Góra 1959.

ponad 50 000 (Gorzów, Zielona Góra), aż do małych miasteczek o 2000 mieszkańców. Z uwagi na taką rozpiętość w wielkościach poszczególnych miast, każde z nich traktowaliśmy w toku badania jako jednostki statystyczne, bez uwzględnienia ich znaczenia jakościowego. Zatem zmiany ilościowe rozwoju zaludnienia każdego z miast były rozpatrywane indywidualnie, z pominięciem rzędu (Wielkości badanego ośrodka miejskiego).

Rys. 2

Analiza krzywych przyrostu rzeczywistego ludności pozwoliła nam podzielić miasta na cztery grupy, różniące się między sobą dynamiką przyrostu.

A) Do grupy tej należą miasta o największej dynamice ludnościowej. Mimo znacznych wahań (przyrostów i ubytków w liczbie mieszkańców, ogólna linia rozwojowa tych miast wykazuje stałą tendencję wzrostu.

B) Do drugiej grupy zaliczyć można te miasta, których zaludnienie wykazuje wprawdzie niejednolite wahania, lecz w istocie linia rozwoju pozostaje niezmienną.

C) Trzecią grupę tworzą miasta, w których po dosyć gwałtownym napływie ludności w pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych nastąpiło zahamowanie rozwoju zaludnienia i liczby przedstawiające przyrost rzeczywisty mieszkańców są każdego roku niższe.

D) Do czwartej grupy należą tylko 2 miasta — Żagań i Dobiegów. Krzywa przyrostów rzeczywistych tych dwu miast charakteryzuje się silnymi wahaniami. Ogólna tendencja rozwoju jednak bardzo wyraźnie maleje aż do roku 1957. W ostatnim z badanych lat, to jest w 1958 r. zaznacza się natomiast dosyć silny wzrost, jednakże o tym, do której z trzech poprzednio wymienionych grup obydwa miasta będzie można zaliczyć, zdecydować dopiero lata następne, wykraczające już poza okres badany.

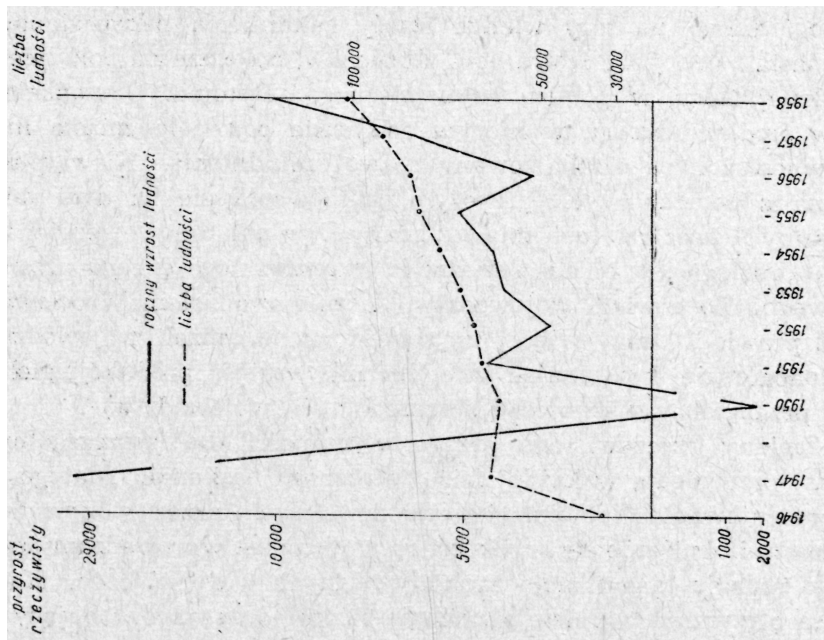
Rozmieszczenie miast według przynależności do typu dynamiki rozwojowej w województwie zielonogórskim przedstawiamy niżej.

Miasta należące do grupy A rozmieszczone są w większości nad granicami województwa lub w ich niedalekim pobliżu, nie przekraczającym 20 km. Wyjątek pod tym względem stanowi miasteczko Bytom Odrzański, położone nieco dalej. Wyjaśnienie tego zjawiska „nadgraniczności” miast odznaczających się największą dynamiką wymaga osobnych szczegółowych badań i wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

Miasta należące do grupy B, o zrównoważonym rozwoju ludnościowym, wykazują tendencje do występowania w sąsiedztwie województwa poznańskiego i wrocławskiego. Skupianie się tych miast wzdłuż wschodniej i południowej granicy województwa (Zielonogórskiego w zestawieniu z grupą miast A świadczy o pewnej strefowości zaludnienia zielonogórskiego. Jeszcze bardziej podkreśla ten fakt rozmieszczenie miast należących do grupy C. Ciągną się one bowiem południkowym pasem przez całe województwo zielonogórskie, pomiędzy wschodnią strefą miast A i B oraz zachodnią, nadgraniczną strefą miast A.

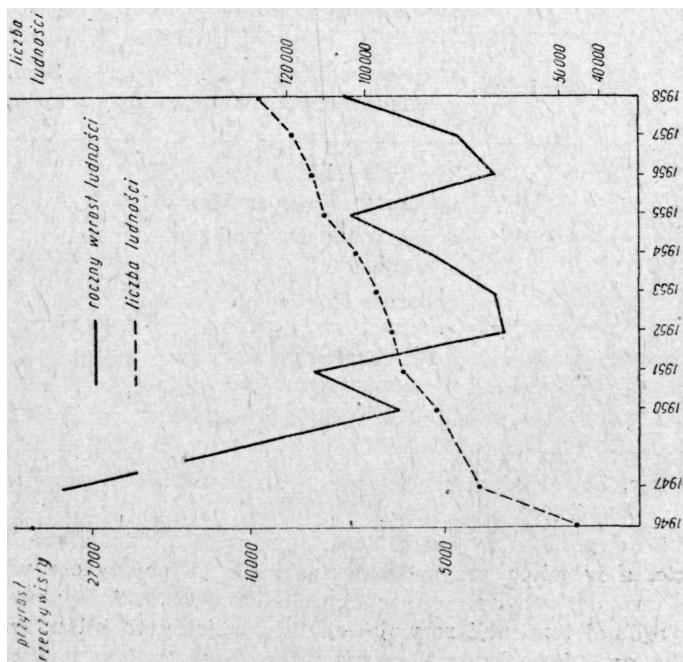
Jedyne odchylenie od południkowego podziału województwa zie-

Fazy urbanizacyjne miast
grupy A

Rys. 4

Fazy urbanizacyjne miast
grupy B

Rys. 3

lonogórskiego na trzy wielkie strefy zaludnienia miast stanowią 2 miasta z grupy C: Nowa Sól i Koźuchów, położone na południe od Zielonej Góry, w pobliżu „dynamicznego” Bytomia Odrzańskiego, a w środku obszaru, w którym wszystkie pozostałe miasta mają zrównoważony i ustabilizowany rozwój zaludnienia. Niewątpliwie jedną z podstawowych przyczyn zgrupowania się aż dwu miast z grupy A oraz czterech miast z grupy B w południowej części zielonogórskiego jest bliskie sąsiedztwo wrocławskiego okręgu przemysłowego. To bowiem województwo łącznie z miastem Wrocławiem jest prawie 10 razy więcej uprzemysłowione aniżeli województwo zielonogórskie (przyjmując jako miernik wartość produkcji globalnej przemysłu państwowego poszczególnych województw)⁴.

Zmiany rzeczywistego przyrostu ludności dla poszczególnych miast przebiegają w każdej fazie w różnym nasileniu. Dlatego dla zaprezentowania kombinacji cech powstałych przez stopniowanie wzrostu i obniżanie się szybkości rozwoju miast wprowadzamy pewnego rodzaju klasyfikację zaobserwowanych wartości cech. Każda klasa otrzymuje wyraźne określenie słowne oraz odpowiadający jej symbol cyfrowy.

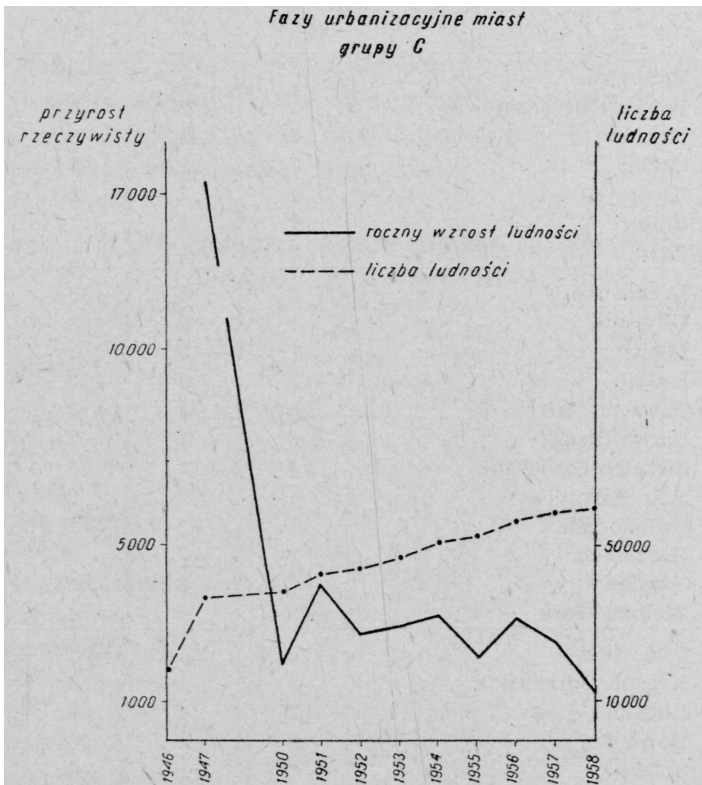
Tabela 2
Klasyfikacja wartości cech⁵

W granicach	Nazwa klasy nasilenia względnie obniżenia przyrostu	Symbol cyfrowy
przyrostu	dodatnia różnica wznrastająca	1
	dodatnia różnica malejąca	2
	dodatnia różnica zmienna — falująca	3
	dodatnia różnica nieznaczna	4
ubytku	ujemna różnica nieznaczna	5
	ujemna różnica średnia	6
	ujemna różnica silna	7

⁴ Por. M. Przedpelski, S. Smoliński, *Struktura przemysłu Ziemi Zachodnich*, Poznań 1959, s. 18 i 24.

⁵ Z uwagi na to, że szeregi liczb, które służą do klasyfikacji cech, są bardzo krótkie, a w wielu przypadkach zastępują je pojedyncze wielkości, przeto ocena wartości odbywa się mechanicznie, na podstawie każdorazowo występującej ogólnej tendencji rozwojowej. Zilustrujemy to kilku przykładami. Dla Lubuska w I fazie krzywa wyznaczająca przyrost rzeczywisty ludności jest

Przy pomocy wprowadzonych w tabeli 2 symboli można było następnie sporządzić zbiorcze zestawienie diagramów 27 miast w postaci dwu następujących tabel — 3 i 4. Przy układaniu obydwu tych

Rys. 5

prostą, która gwałtownie spada. Określamy ją jako „dodatnią różnicę malejącą” o symbolu 2. W fazie II dla tego samego miasta stopień nasilenia przyrostu jest niewielki. Zaliczamy go zatem do „dodatniej różnicy nieznaczonej” o symbolu 4. Faza III odznacza się dla Lubuska dość równomiernymi wahaniami, odpowiada więc „dodatniej różnicy zmiennej falującej” o symbolu 3.

Dla Zielonej Góry na koniec II, III i IV fazy jako dominująca przypada tendencja wzrostu, zatem wartości przyrostu w tych fazach zaliczamy do „dodatniej różnicy wzrastającej” o symbolu 2. Natomiast równomierność obniżenia rozwoju zaludnienia znajduje swój wyraz w zaliczeniu Zielonej Góry do grupy miast B, o zrównoważonej sile rozwojowej.

Tabela 3

Porównanie nasilenia przyrostu według rozkładu w poszczególnych fazach i grupach miast

Grupa	Nazwa miasta	I faza 1947— 1950	II faza 1951	III faza 1952— 1955	IV faza 1956— 1958
A	Babimost	2	2	6	1
	Bytom Odrzański	1	2	3	1
	Gorzów	6	1	3	1
	Gubin	7	1	3	1
	Kostrzyn	1	2	3	1
	Słubice	7	1	1	1
	Żary	2	1	1	1
B	Drezdenko	2	2	3	3
	Głogów	1	2	2	3
	Międzyrzecz	1	2	3	3
	Rzepin	5	3	3	1
	Skwierzyna	6	1	3	1
	Sława Śląska	6	1	3	3
	Strzelce Krajeńskie	6	1	3	1
	Sulechów	1	2	2	1
	Świebodzin	1	3	2	1
	Szprotawa	2	2	3	1
	Wschowa	2	3	3	3
	Zielona Góra	2	1	1	1
C	Koźuchów	5	1	1	2
	Krosno Odrzańskie	5	1	3	2
	Lubsko	2	4	3	2
	Nowa Sól	2	3	3	3
	Sulęcín	6	1	6	2
Witnica	2	2	3	2	
D	Dobiegniew	1	2	1	1
	Żagań	2	2	1	1

tabel podstawą stał się rytm rozwojowy ludności miejskiej wszystkich miast województwa zielonogórskiego łącznie, wykazujący cztery fazy urbanistyczne⁶; zgodnie z nim momenty szczytowe nasilenia faz przypadają na lata 1947, 1951, 1955, 1958, natomiast okresy oddzielające je charakteryzują się osłabieniem napięcia urbanizacyjnego.

⁶ Warto zaznaczyć, że podobny podział na odrębne etapy demograficzne wprowadził w artykule swym P. Dziurzyński, uwzględniając specyfikę ru-

Na tle tych czterech faz urbanizacyjnych badane miasta można rozmieścić, jak wykazuje tabela 4, w sposób następujący. Mianowicie w I fazie 10 miastom o dodatniej różnicy malejącej odpowiada 10 miast wykazujących ubytek mieszkańców. W fazie tej występuje jeszcze tylko grupa 7 miast odznaczająca się tendencjami wzrostowymi.

W II fazie 11 miast o dodatniej różnicy wzrastającej stanowi już pełne przeciwstawienie 11 miast o dodatniej różnicy malejącej. Pozostałe miasta gromadzą się wokół dodatniej różnicy zmiennej — falującej i dodatniej różnicy nieznaczonej.

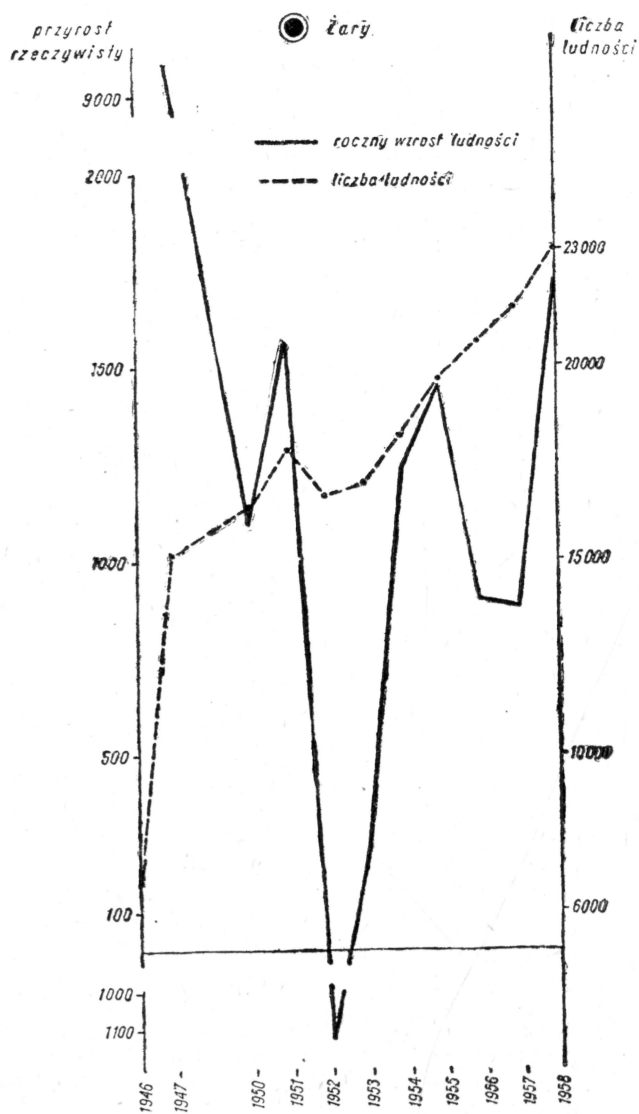
Tabela 4

Porównanie, liczby miast w poszczególnych fazach według wartości cech nasilenia przyrostu

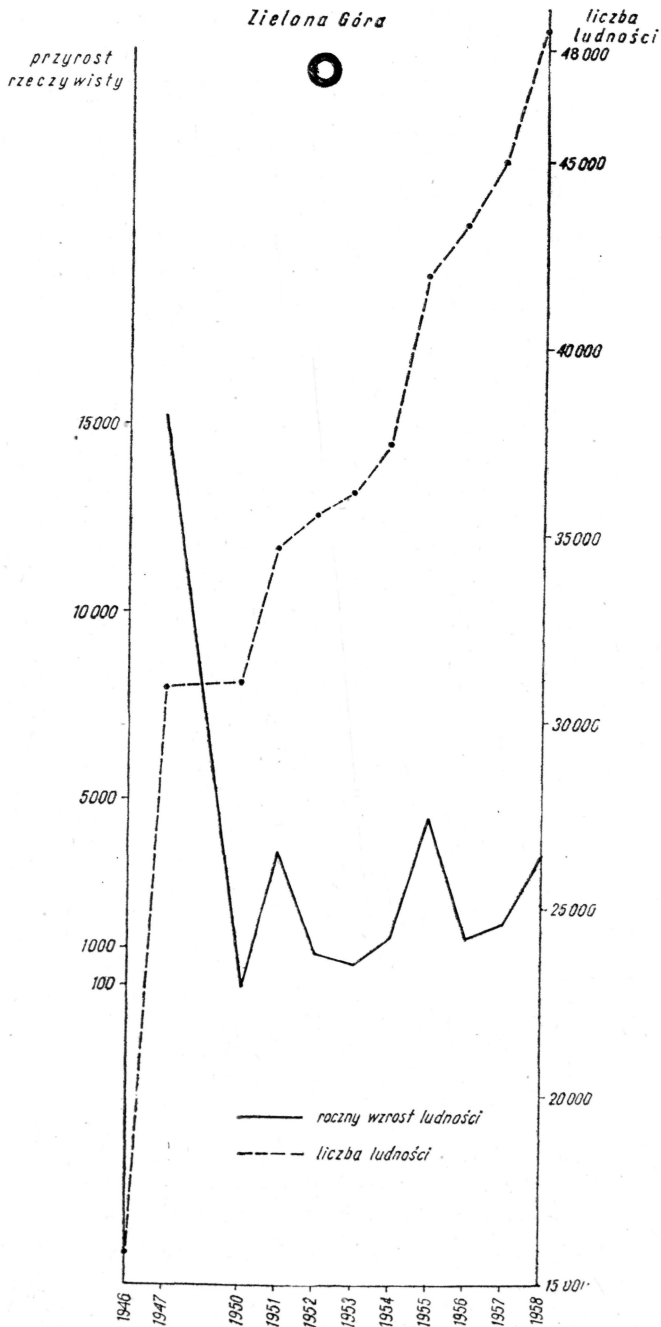
Klasy cech	I faza 1947—1950	II faza 1951	III faza 1952—1955	IV faza 1956—1958
	Liczba miast			
Dodatnia różnica wzrastająca	7	11	6	16
Dodatnia różnica malejąca	10	11	3	5
Dodatnia różnica zmienna falująca	—	4	16	6
Dodatnia różnica nieznaczonej	—	1	—	—
Ujemna różnica nieznaczonej	3	—	—	—
Ujemna różnica średnia	5	—	2	—
Ujemna różnica silna	2	—	—	—

W III fazie 16 miast skupia się wokół różnicy zmiennej falującej, a 6 miastom o dodatniej różnicy wzrastającej odpowiadają 3 »miasta o dodatniej różnicy malejącej oraz 2 miasta o średnim ubytku ludności. Wreszcie w ostatniej, IV fazie układ poprzedni jest powtórzony niemal w odwrotnym porządku: 16 miast charakteryzuje się

chów demograficznych na Ziemiach Zachodnich w minionym piętnastolecu. W niniejszym opracowaniu pod nazwą II fazy wprowadzamy czwarty etap. Wywołane to zostało odrębnością w charakterze rozwoju ludności miejskiej województwa zielonogórskiego w 1951 r. (Por. P. Dziurzyński, *Ruchy demograficzne na Ziemiach Zachodnich*, „Życie Gospodarcze” 1960, nr 16).

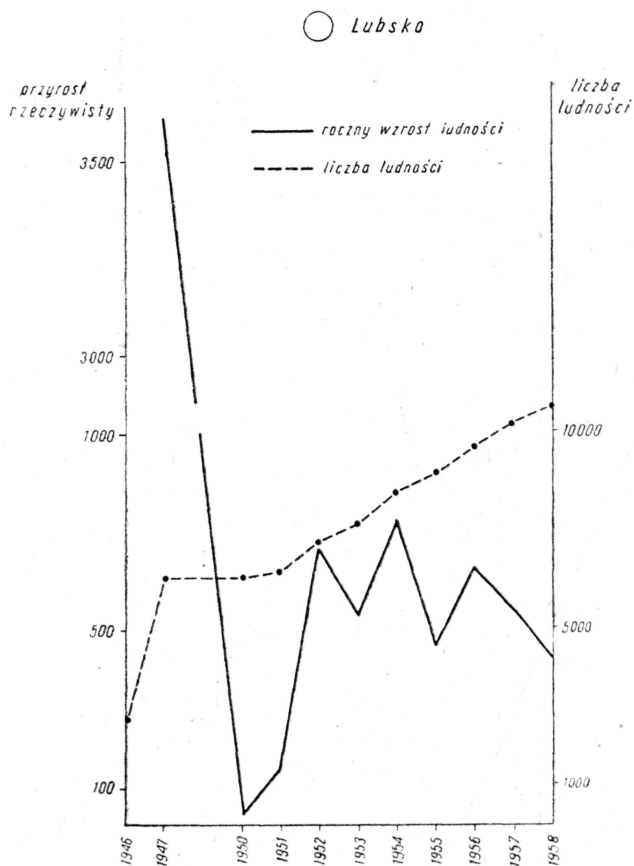
Rys. 6

Rys, 7

dodatnią różnicą wzrastającą, a 6 miastom o dodatniej różnicy malejącej odpowiada 5 miast o różnicach zmiennych — falujących.

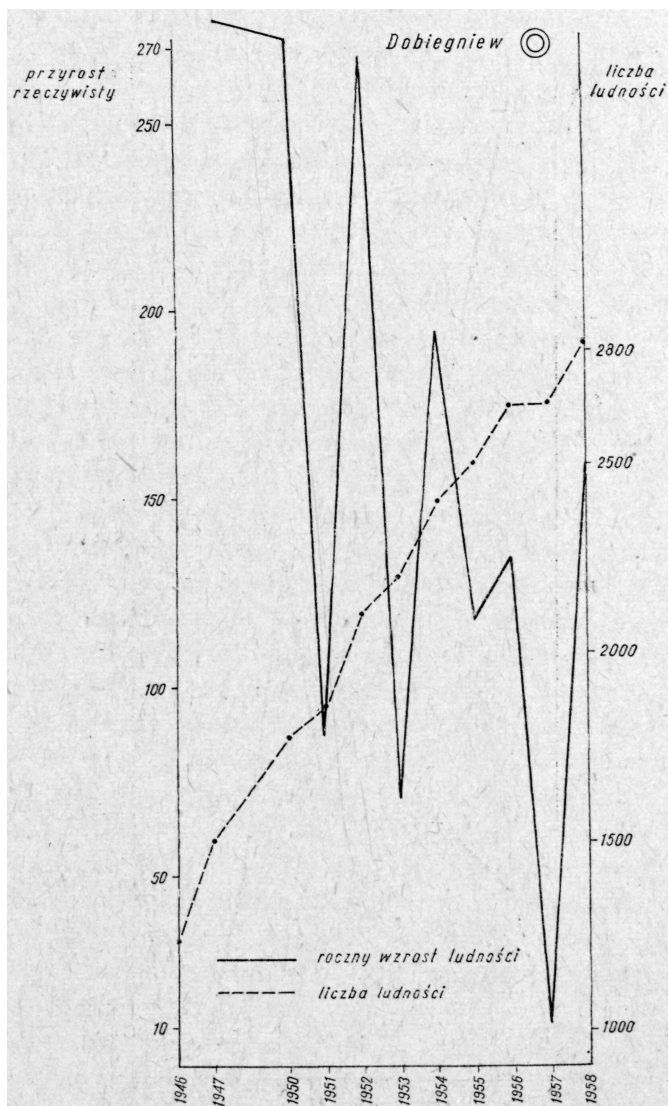
Przeprowadzając jakiegokolwiek porównania między wykresem faz urbanizacyjnych całego województwa zielonogórskiego a wykresami faz zaludnienia poszczególnych miast, należy zawsze pamiętać, że

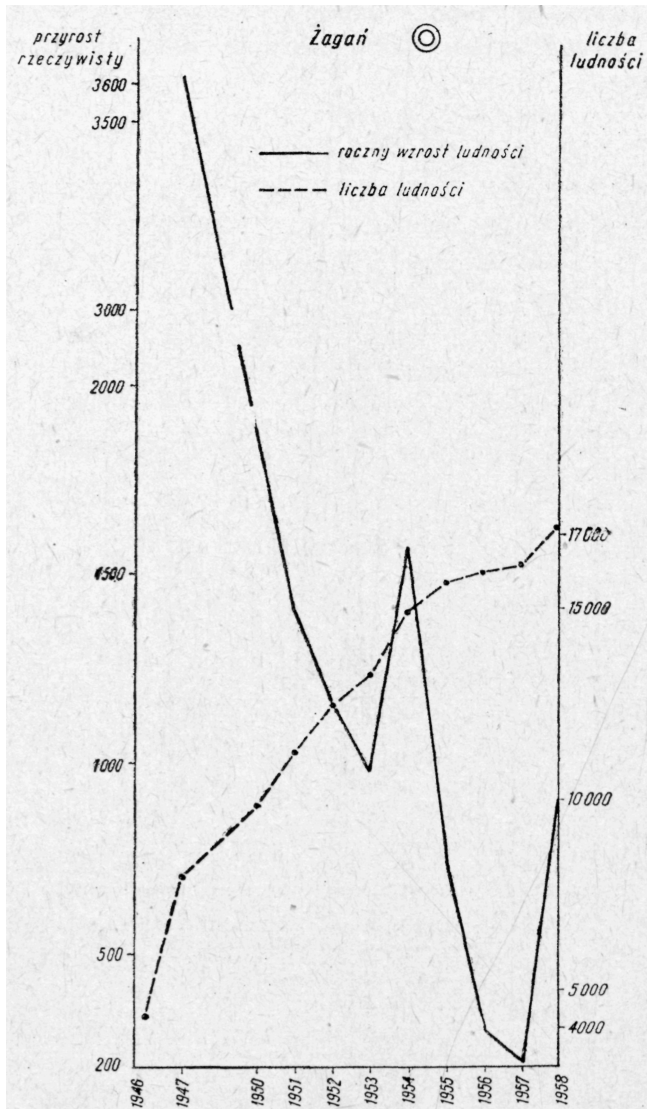
Rys. 8

wykres zbiorczy sporządzony jest przy pomocy wartości globalnych, w których ujawniają się tylko sumy poszczególnych liczebności. Skutkiem tego pierwsza krzywa wykazuje tylko ogólne tendencje rozwojowe ludności miejskiej, pomija zupełnie różnice indywidualne.

Faza I zaludnienia ruin-miast odbywa się bez rozróżnienia składu zawodowego ludności osiedlającej się w miastach Ziemi Zachodnich.

Rys. 9

Rys. 10

Występuje tu zjawisko płynności mieszkańców, co w konsekwencji pogłębia jeszcze tendencję do corocznego zmniejszania się napływu ludności i osłabia siłę rozwojową miast, powiększając spadek krzywej wzrostu ludności. W fazie tej funkcje miastotwórcze na Ziemiach Zachodnich jeszcze nie są sprecyzowane i nowi ich mieszkańcy, a niedawni przybysze ze wsi zachowują liczne socjalne cechy ruralizmu, wyciskającego swoiste piętno na całokształcie życia miasta.

Fazy II i III odpowiadają zmianom w układzie proporcji zatrudnienia i wymiarów inwestycji planu centralnego, czyli są okresem formowania się funkcji miastotwórczych. W czasie trwania tych dwu faz ludność poszczególnych miast reaguje na politykę gospodarczą regionu w sposób bardzo czuły, miasta przechodzą wówczas całą skalę wahań w rozwoju liczebności swych mieszkańców. W niektórych przypadkach krzywa charakteryzuje się nagłymi jednorocznymi przeskokami, od silnie wzrastającej do silnie malejącej. W większości przypadków jednak wyraża się zmienną falującą z przewagą różnicy przyrastającej.

Faza IV i ostatnia w omawianym okresie ma w przeważającej liczbie miast charakter stabilizacyjny. Wzrost różnicowania zajęć, zgodny ze zmianami układu zaludnienia i realizacją kolejnych inwestycji planu centralnego, uwidacznia się w większości przypadków w tendencji wyrównanego wzrostu rozwoju zaludnienia miast.

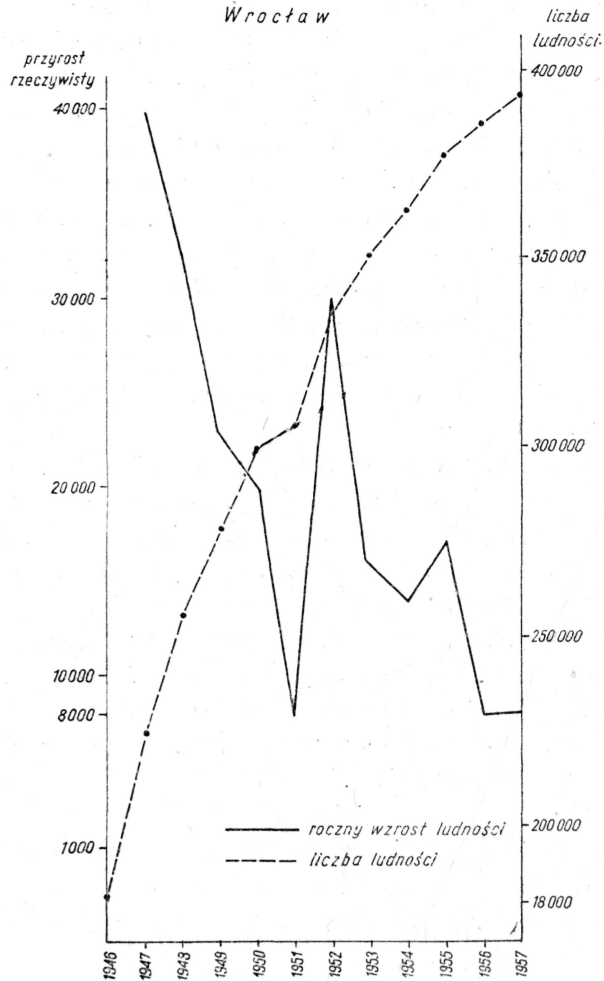
Dla sprawdzenia, czy omawiana powyżej fazowość odnosi się tylko do ludności miejskiej województwa zielonogórskiego, czy też występuje i w miastach innych obszarów Ziemi Zachodnich przeprowadzono dodatkową analizę rozwoju zaludnienia Wrocławia. Wyniki potwierdziły tezę poprzednią⁷.

W I fazie w latach 1945—1950 Wrocław przyjął największą (w miarach corocznych) liczbę przybyszów, liczebność jego ludności przyrosła w tym czasie o około 100 000 osób. Ludność przyrastała wówczas szybciej niż następowało jej socjologiczne przystosowanie się do miejskiego trybu życia.

Po mniej więcej rocznej przerwie, w czasie której ludność miasta powiększyła się zaledwie o 8000 mieszkańców, nastąpiła druga wielka fala napływu. W ciągu 1952 r. przyrost rzeczywisty ludności Wrocławia wyniósł 30 000 osób. W tej drugiej fazie rozwój ludności opierał się głównie na uprzemysławianiu miasta, które równocześnie

⁷ Dane liczbowe dla Wrocławia zaczerpnięte zostały z Rocznika Statystycznego m. Wrocławia i Województwa Wrocławskiego, Wrocław 1958.

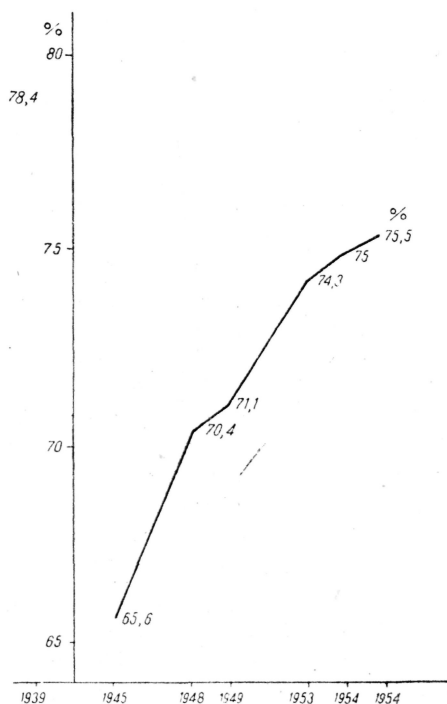
zdołało już skonsolidować swe funkcje metropolitalne w stosunku do całego regionu wrocławskiego. Toteż występujące zgodnie ze schematem fazy III i IV wykazują już pewną stabilizację. Napływ

Rys. 11

ludności do miasta wybitnie zmalał, nawet rok 1955, który dla całych Ziem Zachodnich odznacza się silniejszym przyrostem ludności miejskiej, we Wrocławiu w stosunku do dwu poprzedzających fal napływowych wyraża się mniejszymi liczbami (w 1947 r. — 40 000 osób; w 1953 r. — 30 000 osób; w 1955 r. — 15 000 osób).

'Rozszerzając problem rozwoju zaludniania miast do obszaru wszystkich województw Ziem Zachodnich, można stwierdzić, że równocześnie ze stabilizacją rozwoju liczebności ludności miejskiej występuje zjawisko wędrowek wyrównawczych pomiędzy miastami. Dzieje się tak dlatego, że rozwinęły się funkcje gospodarcze i kulturalne miast większych, obejmujących swoim wpływem coraz więk-

Rys. 12

sze obszary. W tym samym okresie rozmieszczenie ludności miejskiej na całym obszarze Ziem Zachodnich zbliża się już do układu przedwojennych proporcji między zaludnieniem miast liczących poniżej i powyżej 10 000 mieszkańców. Od roku 1956 ludność miast liczących 10 000 i więcej mieszkańców stanowi już około $\frac{3}{4}$ ludności miejskiej ogółem, gdy w roku 1946 obejmowała zaledwie $\frac{1}{3}$ ⁸. Tym pozytywnym zmianom nie może zaprzeczyć nawet przedstawiciel niechętniej nam nauki zachodniemieckiej Hans Koerber. Cyto-

⁸ Por. Rocznik Statystyczny 1957

wane przez niego liczby⁹ wykazują, że już w 1955 r. udział procentowy ludności miast o 10 000 mieszkańców i więcej w stosunku do ludności miejskiej Ziem Zachodnich ogółem był tylko o 29% niższy od stanu z 1939 r.

Stan ludności badanych miast województwa zielonogórskiego na koniec każdej fazy

Grupa	Miasta	1950	1951	1955	1958
A	Gorzów	32 944	35 793	44 690	50 910
	Babimost	1 700	1 719	1 983	2 311
	Bytom Odrzański	1 488	1 523	1 900	2 313
	Żary	16 296	17 863	19 709	23 176
	Gubin	4 282	4 004	6 469	10 764
	Słubice	3 198	3 416	4 390	7 337
	Kostrzyn	1 358	1 384	2 928	4 856
B	Strzelce Krajeń.	2 671	2 843	3 652	4 092
	Drezdenko	3 729	4 146	4 914	5 568
	Skwierzyna	3 748	5 377	5 219	5 625
	Międzyrzecz	7 180	7 192	9 074	10 120
	Rzepin	2 774	2 944	3 506	4 213
	Swiebodzin	2 083	8 763	11 190	12 273
	Sulechów	5 119	5 624	6 744	7 559
	Zielona Góra	31 134	34 691	42 003	48 571
	Sława Śląska	1 640	1 733	2 126	2 396
	Wschowa	5 598	6 154	7 156	8 268
Głogów	3 731	4 191	6 248	7 651	
Szprotawa	6 131	6 361	8 025	9 229	
C	Witnica	3 426	3 565	4 806	5 181
	Sulęcín	3 791	4 543	4 780	5 777
	Krosno Odrzańskie	3 394	4 196	5 408	6 243
	Lubsko	6 329	6 482	8 964	10 609
	Koźuchów	4 012	4 472	6 334	7 204
	Nowa Sól	16 724	18 391	22 286	24 455
D	Żagań	9 890	11 298	15 751	17 164
	Dobiegniew	1 773	1 860	2 514	2 822

Źródła: Rocznik Gospodarczo-Statystyczny Woj. Zielonogórskiego 1959, oraz Rocznik Polityczno-Gospodarczy 1948.

Omówiona powyżej zmiana proporcji struktury ludności miejskiej jest więc wyrazem normalnej, choć przyspieszonej urbanizacji Ziem Zachodnich.

⁹ H. Koerber, *Die Bevölkerung der deutschen Ostgebiete unter polnischer Verwaltung*, Berlin 1958.